
Л. М. Герасіна, доктор соціологічних наук, професор, завідувач сектором Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України

Особливості модернізації політичних систем країн Азії та Близького Сходу

Політична багатоваріантність світу є нічим іншим, як проявом глобальної закономірності самозбереження загальнолюдської цивілізації; специфіка і життєздатність політичних феноменів відтворюється через культурно-політичну самобутність народів планети. Політичне буття держав континентальної Азії та Близького Сходу є надзвичайно цікавою соціально-політичною матерією, складність якої визначена колосальним історичним досвідом, своєрідністю здійсненої модернізації політичної сфери, а також специфікою сучасного розвитку цього геополітичного об'єкта.

Досліджуючи політичну систему будь-якої держави, доцільно проаналізувати особливості її структурних компонентів: інституційного, функціонального, регулятивного, ціннісного і комунікативного. Ще на початку ХХ ст. в багатьох азійських країнах фактично існували так звані «традиційні» суспільства з рудиментарною політичною системою, в якій панували феодально-станові, династичні або кастові, кланові, а іноді й родові політичні форми і відносини, що

© Герасіна Л. М., 2004

ґрунтуються на ієрархії соціального походження, домінуванні клерикалізму в політичній сфері. Досить низькою залишалася міра диференціації політичних інститутів і функцій, вони були переплетені або інтегровані з неполітичними соціальними інститутами — церквою і релігією, культурою, ритуалами і традиціями, традиційною мораллю; індивідуальний політичний інтерес у традиційних суспільствах залишався слабо розвинутим, як і ступінь політичної активності індивідів.

Відомо, що політичні процеси можуть здійснюватися в трьох версіях інтенсивності: політичної модифікації, модернізації або трансформації. Нам видається, що у ХХ ст. політичний розвиток азійських держав і, зокрема країн Близького Сходу, йшов переважно шляхом так званої *політичної модернізації*. Здобуття політичної незалежності колишніми азійськими колоніями і зміцнення суверенітету цих країн стимулювало пошук нових напрямків і форм удосконалення національної державності та політичних систем у цілому. Для країн Сходу особливо актуальним стало утворення нових політичних інститутів, що забезпечують ефективні канали діалогу між урядом, політичною елітою і населенням. Тому показниками модернізаційного розвитку в цьому регіоні світу можна вважати:

— утворення (або відтворення) сучасних інститутів та інших елементів політичної системи і права в межах стандартів доби ХХ ст.;

— здійснення структурної диференціації цих інститутів, передусім за функціональним навантаженням;

— здатність політичної системи країни до сприйняття інновацій і водночас до мобілізації ресурсів влади заради самозбереження;

— формування тенденції державного стимулювання різних форм політичної участі громадян;

— оволодіння публічними політиками не тільки керівними державними посадами, але й «політичними ролями»; просування до рівноправності й рівної відповідальності усіх суб'єктів політики перед законом¹.

¹ Див., напр.: *Пантин В. И.* Циклы и волны модернизации как феномен социального развития. — М., 1997; *Чилкот Рональд Х.* Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы: Пер. с англ. — М.: Весь мир, 2001. — С. 315–320.

Політичною модернізацією після Другої світової війни були охоплені ті країни Азії, що розпочали перехід від архаїчних політичних структур (властивих колоніям) до сучасних політичних інститутів і форм, освоювали нові технології влади та державного управління і в такий спосіб звільнялися від рудиментів у політичній сфері. Отже, політична модернізація азійських країн являла собою процес наближення політичної системи в цілому (чи її окремих фрагментів) до сучасних зразків і більш досконалих форм, до нового рівня політичної практики. Фактично, вона свідчила, що в політиці та праві відбуваються процеси «осучаснення», тобто опанування нових стандартів і моделей політико-правового життя¹.

Об'єктивною основою політичної модернізації в Азії, як і в будь-якому регіоні, виступала реальна цілісність світу і людства в глобально-політичному аспекті, взаємозалежність різних частин планети — континентів, субрегіонів, країн. Суб'єктивні ж фактори модернізації азійських держав Сходу є більш специфічними і формувалися під впливом різних, нерідко і суперечливих мотивів — завоювання, національного звільнення, захисту національної ідентичності, політико-культурної (або етнічної) асиміляції, секуляризації (або десекуляризації), політики «якісного стрибка» в темпах індустріалізації, технологізації та інформатизації, прагнення підвищення рівня політичної і правової свідомості суспільства тощо.

Залежно від певного історичного періоду, народу, типу його культури, пануючої еліти або домінуючої ідеології змінювалися як методи, так і «гасла» політичної модернізації: скорення варварів; цивілізаторська місія; деколонізація та розбудова суверенної держави; «християнізація язичників»; «ісламізація невірних»; експорт «світової революції», демократизація політики і лібералізація економіки, ремісія ринкових відносин та інше.

Якщо використати підхід С. Хантінгтона стосовно розвитку традиційних суспільств², то можна стверджувати, що най-

¹ Див.: Кризиси режимов и конституционная модернизация // Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты. — М.: ГУ ВШЭ, 2002. — С. 220–233.

² Див.: Huntington S. P. The third wave: Democratization in the Late Twentieth Century. — Norman, L. 1991.

більш помітними *тенденціями* політичної модернізації ХХ ст. в азійських країнах стали:

— «раціоналізація політичного життя» шляхом заміни або обмеження традиційних політичних, династичних, релігійних, етнокультурних інститутів єдиною світською політичною владою;

— вирізнення нових функцій політичної системи і відповідно спеціалізація політичних структур (наприклад, демонополізація державної влади і вертикальний її розподіл на три самостійні гілки; поява інституту політичного плюралізму, становлення багатопартійності, запровадження технологій представництва в політиці та інше);

— поширення сучасних форм і способів політичної участі серед різних груп традиційних суспільств;

— істотне вдосконалення чинного законодавства, в тому числі виборчого, проведення реформ національних правових систем;

— зростання кількості політичних норм і традицій відповідно до вимог нового режиму влади або політичної системи.

У сучасній доктрині порівняльної політології поширилася характеристика «незахідного» політичного процесу, який описав американський політолог Люсьєн Пай (у статті «Незахідний політичний процес») на підставі відмінностей у так званому «культурному коді», що виказує політичні орієнтації і специфіку політичної поведінки населення певних країн та регіонів світу. Фактично, «незахідний» політичний процес відображає об'єктивний зміст модернізаційного розвитку політичних систем і державної влади у більшості країн континентальної Азії та Близького Сходу¹. Л. Пай сформулював 17 характерних ознак, за якими політичні процеси в незахідних суспільствах відрізняються від аналогічних на Заході:

1. У незахідних суспільствах сфера політики чітко не відділена від сфери громадського і приватного життя.

¹ Див. також: Ильин М. В. Идеальная модель политической модернизации и пределы ее применимости. — М., 2000; Салмин А. М. Политический процесс и демократия // Социально-политические науки. — 1991. — № 6; Мелешкина Е. Ю. Политическое развитие. Политическая модернизация // Политический процесс: основные аспекты и способы анализа. — М.: Весь мир, 2001. — С. 235–255.

2. Політичні партії претендують не стільки на репрезентацію інтересів визначених політичних груп, скільки на вираження ідеологізованого чи клерикального світогляду або на представництво «способу життя».

3. У політичному процесі домінують так звані політичні кліки і «клани».

4. Характер політичних настанов населення країни такий, що припускає значну монополію верхівок політичних угруповань у визначенні стратегії і тактики в політиці.

5. Опозиційні партії та еліти, що прагнуть до влади, часто виступають як революційні рухи, намагаючись підірвати легітимність правлячої верхівки в державі.

6. У політичному процесі немає необхідної інтеграції та взаємодії серед учасників, що є наслідком відсутності в суспільстві єдиної системи комунікаційних зв'язків.

7. Масштаби рекрутування нових суб'єктів та елементів політики для виконання політичних ролей дуже значні (масові).

8. Для «незахідного» політичного процесу типовим є різке розходження у політичних орієнтаціях поколінь.

9. Консенсус по відношенню до узаконених цілей і засобів політичної дії є несуттєвим і неміцним.

10. Незважаючи на інтенсивність та поширення політичних дискусій в суспільстві, вони мало пов'язані з прийняттям державно-політичних рішень і майже не впливають на них.

11. Політичні ролі фактично підмінюються владними посадами в органах держави; властиво також сполучення і заміщення «ролей» у політиці.

12. Реальні організовані «групи інтересів», що мають спеціалізовані функції, відсутні або істотно не впливають на політичний процес.

13. Національне керівництво цих держав часто змушене апелювати до недиференційованої громадськості (за підтримкою або мобілізаційно).

14. Через неконструктивний характер «незахідного» політичного процесу лідери цих держав дотримуються більш визначених поглядів і ведуть більш послідовну політичну лінію частіше на зовнішній арені, ніж у внутрішній політиці.

15. Емоційні та символічні аспекти політики (гасла, ідеали, догми, ритуали) відтискають на другий план раціональні пошуки рішення загальних проблем і конкретних питань соціального життя.

16. Значною лишається роль харизматичних лідерів.

17. У політичному процесі переважно ігнорується «роль» так званих «політичних брокерів».

Таким чином, «незахідними» за своєю політичною ментальністю є ті народи і країни Сходу, що в ході модернізації досить давно вийшли з-під прямої колоніальної залежності, але досить специфічно прямують до сучасних форм політики. Між тим їх політичні системи продовжують випробувати на собі пресинг світових центрів економіко-політичного суверенітету, однак у той же час вони також впливають на політичну картину світу. Так, за свідченням А. Тойнбі, сліди конфуціанської системи, що нараховує понад дві тисячі років, виявляються й у житті пореволюційного Китаю¹; Ф. Фукуяма доводить, що під впливом своєї культури японці «перетворили майже до невпізнанності західний капіталізм і політичний лібералізм»². Отже, слід враховувати, що політичні системи Сходу не здатні й не налаштовані розвиватися шляхом неупорядкованого нав'язування нехристиянським культурам суто «західних» зразків цивілізації; це стимулює глобальний «конфлікт цивілізацій», який сьогодні гостро виявляється в практиці політичної взаємодії Сходу і Заходу, зокрема, мусульманських країн із США та деякими західноєвропейськими державами.

Модернізація політичних систем азіатських і близькосхідних держав безпосередньо була пов'язана з особливостями розбудови їхніх правових систем у той самий період. Певного поширення в цьому регіоні світу отримала романо-германська (кодифікована) система права. Так, Туреччина епохи Танзимату (почалася у 1839 р.) для модернізації своєї системи права використала як зразок європейські кодекси; до

¹ Див.: Тойнби А. Д. Постигание истории. — М.: Прогресс, 1991. — С. 282.

² Фукуяма Ф. Конец истории? // Вопросы философии. — 1990. — № 3. — С. 141.

війни 1914 р. вона ще зберігала вірність мусульманської традиції в праві, але з кінця 20-х рр. ХХ ст. Туреччина вже цілком належить до романо-германської правової сім'ї.

Арабські держави, що виникли на Близькому Сході внаслідок розпаду в 1918 р. Оттоманської імперії, зберегли і посилили юридичні зв'язки з Францією. Однак вони не секуляризували своє право цілком, як це зробила Туреччина, тому стосовно їхніх громадян, що сповідають релігію ісламу, широко діє мусульманське право. Специфічним прикладом з цієї точки зору є Ірак та Йорданія, де раніше дуже відчутним був вплив загального (прецедентного) права, однак після скасування британського колоніального мандату почалась поступова розбудова кодифікованої правової системи. Іран і Афганістан в 70-80 рр. ХХ ст. продемонстрували тенденцію повернення до мусульманського права в його майже чистому вигляді, що було обумовлено політичними цілями розбудови так званої ісламської держави (клерикальної політичної системи). Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати здавна знаходились під досить сильним британсько-американським впливом, але водночас активна торгівля нафтою сприяла розвитку їх зв'язків з країнами романо-германської правової сім'ї. Через це в національному законодавстві цих арабських країн можна виявити прямий або опосередкований вплив кодифікованої системи права, утім обмежений окремими правовими галузями¹.

Стосовно інших регіонів Азії романо-германська права родина мала певний успіх у Китаї, В'єтнамі та Північній Кореї, та, незважаючи на перетворення, пов'язані з новим «ринковим» економічним курсом 80–90-х рр. ХХ ст., в цих країнах зберігається переважно кодифіковане законодавство. Тісні зв'язки з романо-германською правовою сім'єю характерні також для кодифікованих правових систем Японії, Тайваню і Південної Кореї; тут певною мірою розвинута й система судового захисту у сфері публічного і приватного права.

Іспанська колонізація свого часу призвела Філіппіни до включення у романо-германську правову родину, але на-

¹ Див. напр.: Сравнительное конституционное право / Отв. ред. В. Е. Чиркин. – М.: Международные отношения, 2002. – С. 172–175, 193–195; Порівняльне правознавство: Підручник / За ред. В. Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – С. 180–209, 237–251.

ступні 50 років американської окупації перетворили філіппінське право на змішане. Правову систему Цейлону — Шрі-Ланки також можна кваліфікувати як змішану. Зрештою, в Індонезії, ще після голландської колонізації, концепції романо-германської правової системи поєднуються як із мусульманським правом, так і з звичаєвим правом (адатом), тому цю систему права вважають змішаною¹.

Здійснюючи порівняльний аналіз різних політичних систем, відомий політолог-компаративіст Чарлз Ф. Ендрейн розглядав їх як певний спосіб вироблення і втілення в життя політичних рішень, тобто як засіб «виробництва політик». Використавши формулювання, раніше запропоновані Девідом Ептером, він виокремив чотири базових *типи політичних систем*: 1) народну (племінну); 2) бюрократичну авторитарну; 3) елітиську мобілізаційну; 4) узгоджувальну. Оскільки ці типи розрізняють головним чином за культурним, структурним і поведінковим параметрами, отже, їх оцінка має, на думку Ч. Ендрейна, становити сутність порівняльного аналізу².

Народні (племінні) системи фактично є бездержавними соціальними спільнотами, де дистанція між правителями і підданими є мізерно малою. Держави ж континентальної Азії і Близького Сходу, на наш погляд, переважно представлені такими варіантами політичних систем.

В *авторитарній бюрократичній* системі держава здійснює суворий контроль за соціальними групами; матеріальні інтереси і моральні (у тому числі політичні) цінності різко відділені одна від одної (наприклад, Китай ХІХ — поч. ХХ ст., Японія до поч. ХХ ст., Індія до 50-х рр. ХХ ст., Південна Корея, Тайвань, Сінгапур до середини 80-х рр. ХХ ст., більшість монархій арабського світу).

За умов *елітиської мобілізаційної* системи політичне керівництво країни не розділяє матеріальні цілі, інтереси (інду-

¹ Див.: Рене Давид, Камилла ЖофFRE-Спинози. Основные правовые системы современности. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 58–59, 307–377.

² Див. детальніше: Эндрейн Ч. Ф. Сравнительный анализ политических систем: эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. – М.: ИНФРА-М, 2000. – С. 19-26.

ріалізація, електрифікація, ведення війни тощо) та ідеологічні цінності, цілком же раціональним «світським» завданням надається характер «священнодійства». Влада елітських мобілізаційних систем представлена сильною державою і чітко керує політичною діяльністю народу; соціальні групи виявляють лише формальну волю, а між правителями і підлеглими пролягає велика політична дистанція (наприклад, Китай 50–80-х рр. XX ст., Монголія до кінця 80-х рр. XX ст., Японія з початку XX ст. — до середини 40-х рр. XX ст., В'єтнам до кінця 80-х рр. XX ст., КНДР (Північна Корея) з кінця 40-х рр. XX ст. до нашого часу, колишній Ірак, сучасні Іран, Пакистан тощо).

Узгоджувальна система реалізує плюралістичну модель політики: держава має обмежені можливості контролю над самостійними соціально-політичними групами, громадяни активно за власним рішенням беруть участь у політиці. Лідери держави відкриті, більш доступні й опосередковуються соціумом. Диференціація матеріальних інтересів, моральних цінностей та політичних уподобань знаходить відбиття у повній секуляризації політики, правовому і структурному відділенні церкви від держави, а інколи й релігії від світської освіти (як у Японії після Другої Світової війни, сучасній Індії, Ізраїлі, Південній Кореї, Тайвані, Сінгапурі).

Видається також, що розуміння механізмів функціонування азіатських політичних систем безпосередньо пов'язане зі специфікою типів і форм держави, які склалися там до кінця XX ст. Основою градацій сучасних держав Сходу, на думку політологів-країнознавців, найчастіше є соціальний характер влади та специфіка політичного режиму, звідси вирізняють демократичний, авторитарний і тоталітарний типи держави.

Демократичним ідеалам і механізмам політичної влади прагнуть відповідати (або наблизитися до них) цілий ряд країн Азії та Близького Сходу — Японія, Ізраїль, Індія, індустріальні країни Індокитаю.

Однак і *авторитарна* держава цілковито може мати (або декларувати) окремі зовнішні, формальні демократичні інститути, що закріплені законодавством, але на практиці слабо або фактично не реалізуються. Виявляється це в такому: незважа-

ючи на політичний плюралізм, кількість і міра впливу політичних партій обмежується; вибори можуть провадитись регулярно, але їх результати реально не відбиваються на політичному процесі; права особи і громадянина, проголошені в законодавчих актах, на практиці є обмеженими тощо. Подібного типу авторитарні держави існують зараз в Індонезії, Пакистані, Йорданії, Таїланді та деяких інших азіатських країнах.

Тоталітарний тип держави в багатьох класичних її показниках до початку XXI ст. зберігався в Іраку (до американської інтервенції), В'єтнамі, Північній Кореї, на рівні окремих політичних рудиментів — має місце в Китаї та Монголії. Крім того, різновидами тоталітарної держави деякі державознавці вважають безпартійні теократичні режими, приміром, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Катар, Іран, колишній політико-клерикальний режим талібів у Афганістані, а також військові диктатури¹. Як і раніше, держава тут являє собою цільний, корумпований партійно-державний апарат, часто з єдиною правлячою партією (або Фронтом політичних сил), керівна роль якої закріплюється конституцією; правляча еліта відкрито панує як партійно-бюрократична номенклатура, а голів держав іноді наділяють повноваженнями незмінюваних довічних президентів; вплив єдино дозволеної офіційної ідеології (політичної або клерикальної) фактично не обмежений.

Зрештою, досить виразно особливості модернізації політичних систем Азії і Близького Сходу в аспекті порівняльного аналізу надає класифікація форм держави, що виходить зі змісту інститутів і механізмів державної влади, атрибутивних і специфічних ознак державності. На цій підставі державознавці вирізняють три основні (генеральні) форми держав, що склалися в минулому та існують і в наш час: *монархічну*, *полікратичну* і *сегментарну*². Подібна градація, на наш погляд, найбільш чітко показує специфічні особливості функціонування державно-політичного організму азіатських і близькосхідних держав.

Монархічна державна форма вирізняється високоцентралізованим (одноосібним) характером влади; інститути дер-

¹ Див.: Чиркин В. Е. Государствоведение: Учебник. — М.: Юрист, 1999. — С. 114–115.

² Там само. — С. 117–119.

жави забезпечують зосередження її повноважень і ресурсів у руках єдиного центру (органу, особи). Таким центром може виступати і теократичний монарх, як у султанаті Оман, і колегія монархів (Вища рада емірів семи частин федерації в ОАЕ), і «довічні» президенти або прем'єр-міністри (наприклад, аятола в Ірані). Політична влада зовсім не вживає або імітує демократичні методи управління; вона практично закрита для тиску з боку «зацікавлених груп», сама ж еліта влади — закрита, автаркічна, чисельно обмежена і рекрутує нових членів за принципами «системи гільдій».

Подібні політичні режими країн Азії та Близького Сходу дотримуються принципу ідеологічного монізму, нерідко роль клерикальної ідеології виконує релігія (іслам, буддизм); відповідно у державі закріплюється однопартійність або гегемонія однієї партії. Об'єктивні фактори, що сприяють виникненню монархії як форми держави, зазвичай пов'язані: 1) зі стійкою і тривалою історико-політичною традицією, інтегрованою політичною свідомістю (консервативного типу) та низькою політичною культурою населення: абсолютні й напівабсолютні теократичні монархії ряду мусульманських країн; 2) з екстремальними ситуаціями в житті країни, коли за умов слабкості «середнього класу» створюються ситуативні умови для узурпації влади військовою або вузькопартійною елітою (як було в Афганістані чи Іраку).

Монархія система державної влади зустрічається як у державах з високим рівнем економічного розвитку, з домінуючою приватною власністю і ринковими відносинами (наприклад, у Кувейті чи ОАЕ, де середній прибуток на душу населення від продажу нафти не менше, ніж у США), так і в країнах досить бідних, економіка і громадське життя яких сильно одержавлені (Північна Корея, В'єтнам).

Між тим серед монархій держав, які сформувалися в азіатських країнах, видається доцільним внаслідок очевидної політичної специфіки та відмінностей виокремити деякі різновиди:

— *теократична монархія* держава, тип що склався в країнах мусульманського фундаменталізму (наприклад, Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар, султанати Бруней і Оман тощо);

— *мілітаристська монархія* держава — формується коли державна влада належить військовій раді, партійній або релігійній еліті, що агресивно (експансіоністські) налаштовані, а фактично може бути монополізована їх керівником, як в Іраку за часів правління Саддама Хусейна, Афганістані 80–90-х рр. XX ст., Камбоджі 80-х рр. XX ст., Сирії 60-х—початку 70-х рр. XX ст., Лівії та Судані кінця 60-х рр. XX ст., Пакистані та ін.);

— *монархія* держава *тоталітарного* або «арабського» соціалізму: в ортодоксальній версії це — Північна Корея, В'єтнам, Китай до середини 80-х років XX ст.; у версії *панарабізму* — Сирійська Арабська Республіка 70–90-х рр. XX ст. на чолі з лідером партії ПАСВ («Баас»), президентом країни Х. Асадом; Алжир 60-х — початку 90-х рр. XX ст. під керівництвом партії ФНВ; Туніс 1957–1987 рр. доби режиму особистої влади президента Х. Бурґіби; з 1977 р. Лівія (Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія), очолювана «лідером Революції 1 вересня» М. Каддафі¹.

Кожен з наведених різновидів може бути «прикритий» конституцією, парламентською оболонкою, існуванням інших виборних органів, що, однак, не позначається істотно на характері й функціонуванні політичної системи.

Полікратична (багатовладна) форма держави навпаки характеризується демократичним поділом влади, розмежуванням політичних функцій по керуванню країною та виокремленням відповідних політичних «ролей», визначеною автономією адміністративно-територіальних або політико-територіальних одиниць, достатнім розвитком місцевого самоврядування, демократичними методами і технологіями політичного режиму.

У полікратичній державі існує кілька легальних центрів влади: президент або уряд, суди і парламент, органи конституційного і громадського контролю; регулярно й на правовій основі проводяться вибори; має місце багатопартійність, ідеологічний плюралізм і партicipація громадян; права і свободи особи гарантовані й захищені; державна влада відкрита для діалогу з опозицією та тиску з боку різних «груп інтересів».

¹ Див. детальніше: Конституционное право зарубежных стран / Под общ. ред. член-корр. РАН, проф. М. В. Баглая и др. — М.: НОР-МА, 2002. — С. 748–802.

Полікратична форма держави може скластися як при республіканській формі правління, так і при парламентській монархії; вона сумісна з простою унітарною державою (Японія), зі складним унітарним устроєм, за наявності автономних утворень (Ізраїль), а також з федерацією (Індія).

Така форма держави переважно утвердилася в індустріально розвинутих, демократичних країнах Південно-Східної Азії і Близького Сходу, де «середній клас» користується визначальним впливом на державну політику, де у влади стоїть так звана національна буржуазія, що зберегла свій демократичний потенціал і прагне виражати інтереси широких верств населення. За полікратичної форми правління в країні найчастіше складається режим змагальної або соціопримирювальної демократії. Американський політолог А. Лейпхарт до числа таких суспільств відносить Японію, Південну Корею, Тайвань, Ізраїль, а також Індію, суспільство якої він називає «багатоскладовим», а власне її демократичний режим — «суспільною демократією»¹. Нам видається, що Гонконг, Сінгапур і Макао також еволюціонували до полікратичної форми держави.

Сегментарна державна форма — така структура політичного організму, що ніби складається із сегментів цілого; це проміжна форма між державами монархічного і полікратичного типу. Значною мірою вона має олігархічний характер і притаманна тим азіатським суспільствам, що живуть в умовах напівдемократичних режимів. У такому соціумі домінує порівняно велика верства станової або економічної олігархії, але політична еліта, що очолює державу, є досить вузькою і може замикатися на одній вищій посадовій особі — президенті або прем'єр-міністрі (Єгипет, Туреччина, Індонезія, Пакистан, сучасні Сирія, Алжир, Туніс), або монарху (Йорданія, Марокко, Кувейт, Бахрейн).

За такої форми у державі формується не соціопримирювальний режим, а скоріше політична система обмежено змагальної демократії, дещо схильна до конфліктності. Державна влада лише частково відкрита для критики і тиску груп політичних інтересів; політичний плюралізм існує в обмеженому вигляді. Так, у ряді азіатських країн закон встановлює

¹ Див.: *Лейпхарт А.* Демократия в многосоставных обществах. Сравнительное исследование. — М., 1997. — С. 20.

максимальне число дозволених партій: наприклад, в Індонезії — не більш трьох; інші — вживають заходів, що обмежують утворення нових партій (у Єгипті відмовляються реєструвати нові партії, якщо їхні цілі в чомусь подібні вже існуючим).

Сегментарна форма держави припускає деякий поділ функцій політичного управління між інститутами влади: конституція і парламент повинні існувати; у республіках президент має обиратися, в монархії ж діє обмежений у повноваженнях монарх; вибори здійснюються під контролем державних посадових осіб; припускається також часткова автономія окремих адміністративно-територіальних одиниць і виборних місцевих органів влади.

Однак за цієї форми немає реального «балансу» влад, політико-правових механізмів стримувань і противаг; це підтверджується політичним досвідом деяких азіатських країн, коли нерідко монарх дуалістичної монархії або президент у президентській республіці концентрують найзначніші ресурси влади і фактично очолюють верхівку її виконавчої гілки. Причому, не тільки внаслідок харизматичної популярності, але й через відсутність законних обмежень щодо переобрання голови держави, кілька разів поспіль обирали президентами: Сухарто в Індонезії, Г. Абдель Насера в Єгипті, Х. Асада в Сирії тощо. У політичному полі цих країн домінують авторитарні методи керівництва, демократичні ж права і свободи громадян визнаються у конституціях, але на практиці обмежені або не забезпечені реально.

За різних умов на шляху політичної модернізації деяких азіатських країн склалися неоднозначні різновиди сегментарної форми влади: так, політична організація держави в Єгипті або Туреччині суттєво відрізняється від сегментарної форми, що існує в королівстві Таїланд, в дуалістичних монархіях Йорданії, Марокко або в конституційних монархіях Кувейту і Бахрейну. Тому, ймовірно, слід говорити про два її різновиди: порівняно ліберальну і більш авторитарну державу.

Отже, аналізуючи особливості модернізації політичної сфери та інститутів держав континентальної Азії та Близького Сходу, слід враховувати оригінальність їх політичної історії, специфіку політичних цінностей, структур і функцій, на відміну від західних політичних систем.